
Drago Kunej

Nastajanje zvočnega arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta

»Posebej moram poudariti,
da se mora glasbeno narodopisje
zahvaliti Edisonu za doseg
današnje stopnje razvoja.«

(Béla Bartók, 1937)¹

Autor v prispevku opiše zgodnja prizadevanja Glasbenonarodopisnega inštituta za pridobitev lastne snemalne aparature, ki jo je inštitut pri svojem terenskem delu nujno potreboval ter začetke nastajanje današnjega obsežnega zvočnega arhiva. S primerjavo razvoja snemalne tehnologije v svetu se pokaže, da je vodja inštituta France Marolt dobro poznal razmere v svetu in v svojih prizadevanjih za nakup aparature sledil tehnološkemu razvoju. Kmalu po njegovi smrti so sodelavci inštituta dobili sodobno terensko snemalno aparaturo, prenosni magnetofon, ki se je takrat šele začel pojavljati na tržišču.

A description is given of the early endeavours of the Institute of Ethnomusicology to acquire its own recording equipment which was urgently needed for field work research, as well as the beginnings of the present extensive sound archives. Comparing the development of recording technology in the world it becomes clear that France Marolt, Head of the Institute, knew exactly what the circumstances in this field were like elsewhere, and that he followed technological progress closely. Soon after his death the Institute acquired modern field recording equipment - a portable tape recorder, which had only started to appear on the market at that time.

Zapisovanje zvoka je postalo že kmalu po odkritju zelo pomembno, saj omogoča zapis (snemanje) in kasnejše večkratno predvajanje. Na različnih področjih so začeli fonograf s pridom uporabljati. Še posebej je postalo »živo« zapisovanje glasbe uporabno pri narodopisnem terenskem delu. Tako je prve posnetke ljudske glasbe napravil Američan J. W. Fewkes leta 1889, le dobro leto po tem, ko je postal Edisonov izum – fonograf – toliko izpopolnjen, da se je lahko pojavil na tržišču. Tudi madžarski narodopisec Vikár Béla je že od leta 1895 pri svojem terenskem delu uporabljal fonograf in je

---

¹ Spremnno besedilo k plošči: Bálint Sárosi, Hungarian Folk Music collected by Béla Bartók Phonograph cylinders, Hungaroton LPX 18069. Avtorjev prevod iz angleščine.

z njim med prvimi v svetu zbiral in preučeval ljudsko glasbo. Kmalu sta mu sledila rojaka Zoltán Kodály in Béla Bartók. Bartók se je nad fonografom zelo navdušil in imel o njegovem pomenu leta 1937 predavanje z naslovom *Mehanska glasba*. Po Bartókovi zaslugi ima danes Etnografski muzej v Budimpešti več kot 1600 voščениh valjev madžarske, romunske, slovaške, srbske, ukrajinske in turške ljudske glasbe, posnetih v začetku tega stoletja.²

Raziskovanje in zapisovanje ljudske glasbe omenjenih madžarskih znanstvenikov pa ima velik pomen tudi za slovensko glasbeno narodopisje, saj imamo iz tega zgodnjega obdobja terenskega snemanja Slovenci svoje prve posnetke ljudske glasbe. V letu 1898 je Vikár Béla med drugim posnel v kraju Tišina (Csendlak) v Prekmurju tudi nekaj slovenskih ljudskih pesmi. Te predstavljajo naše najstarejše posnetke ljudskega zvočnega izročila.³

V začetku 20. stol. se je uporaba fonografa na terenu vse bolj uveljavljala. Tako je obdobje med letoma 1912 in 1913 za slovensko glasbeno narodopisje ponovno pomemben čas. Takrat so nastali terenski posnetki ruske folkloristke J. E. Lineve, ki se je na svojih potovanjih ustavila tudi v okolici Bleda in posnela ljudsko večglasno fantovsko petje, ki podajajo zanimivo zvočno sliko ljudske glasbe tistega časa in so za Slovence pomemben dokument.⁴

Le dobri dve leti kasneje, tik pred začetkom prve svetovne vojne leta 1914, smo Slovenci dobili tudi svoj fonograf in z njim prišli do prvih lastnih posnetkov.⁵ Po navodilu »Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi z napevi«, ki je od leta 1906 do prve svetovne vojne razposlal zapisovalce po vsej Sloveniji, jih je posnel dr. Juro Adlešič v krajih Adlešiči in Preloka v Beli krajini. Nekaj teh voščениh valjev se je nepoškodovanih ohranilo do danes in so sedaj shranjeni v arhivu Glasbenonarodopisnega inštituta Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (GNI ZRC SAZU).

Kljub izrednemu pomenu in vrednosti prvih zvočnih zapisov na voščениh valjih pa predstavljajo ti posnetki zelo majhen delež posnetega izročila v arhivu GNI. Osrednji del zvočnega arhiva zavzemajo magnetofonski trakovi, ki so jih sodelavci inštituta posneli na terenu po letu 1955 do danes, ko je tudi na tem področju prevladala digitalna snemalna tehnologija. Zato je pridobitev prenosnega magnetofona za GNI pomenila odločilno prelomnico pri terenskem delu in temeljni pogoj za nastajanje zvočnega arhiva. Terenske raziskave so se začele zvočno dokumentirati in shranjevati in s tem je pričel nastajati danes zelo bogat in obsežen zvočni arhiv ljudskega izročila, ki predstavlja po obsegu, urejenosti, varovanju in zaščiti enega vodilnih tovrstnih arhivov v svetu.

² Spremnno besedilo k plošči: Bálint Sárosi, Hungarian Folk Music collected by Béla Bartók Phonograph cylinders, Hungaroton LPX 18069.

³ V začetku leta 1996 je GNI iz Oddelka za ljudsko glasbo Muzikološkega inštituta madžarske akademije znanosti dobil presnetke 13 pesmi in jih zdaj hrani v svojem zvočnem arhivu.

⁴ GNI hrani v zvočnem arhivu presnetke šestih gorenjskih pesmi, ki jih je kot vzorec dobil iz Leningrada (danes Sankt-Peterburg) leta 1956. Po literaturi sodeč naj bi bilo vseh slovenskih zvočnih posnetkov znanstvenice Lineve v Leningradu okoli sto. (J. Strajnar, Lepa Ane govorila ..., Folklorist, leto X, št. 1 – 2, Ljubljana 1989.

⁵ Natančnejši opis pridobitve fonografa in snemanja z njim je naveden v J. Strajnar, Lepa Ane govorila ..., Folklorist, leto X, št. 1 – 2, Ljubljana 1989.

In kakor smo lahko ponosni na zelo zgodnje posnetke ljudske glasbe, ki izvirajo iz obdobja začetkov terenskih snemanj, tako smo lahko ponosni tudi na zgodnjo pridobitev prenosnega magnetofona, ki so ga dobili kmalu po tem, ko se je pojavil na tržišču. Tako smo že zgodaj stopili v korak s časom, dobro sledili in večkrat celo utirali evropsko in svetovno glasbenonarodopisno znanstveno pot.

Praden povemo, kako je prišlo do nakupa magnetofona, pa na kratko orišimo še zgodovinski razvoj snemalne tehnologije, da bomo lažje razumeli pomen in vrednost te pridobitve za GNI.

Kratek zgodovinski oris razvoja snemalne tehnologije v svetu⁶

Čeprav so se razmišljanja in celo načrti za izdelavo aparature za snemanje zvoka pojavljali že prej, velja danes T. W. Edison za človeka, ki mu je prvemu uspelo zapisati zvok, ga shraniti in kasneje ponovno predvajati. Svojo napravo, fonograf, je javno predstavil leta 1877 in z njo požel veliko začudenje, saj je bilo takrat težko doumeti, da lahko »umazana kovina posname plemenit zven človeških glasov«. Edisonov prvotni fonograf je bil namreč okoli 50 kg težka aparatura z valjem, prekritim s staniolom (kositrom), kamor je snemalna igla utiskala z zvokom (zvočnim tlakom) povzročeno sled. Okornosti in preprostosti aparature primerna je bila tudi reprodukcija prvih besed – tiha in nejasna. Šele 10 let kasneje, leta 1887, je bil voščeni valj predstavljen kot »nosilec zvoka« (igla zarisuje v vosek namesto v razmeroma tog staniol) in s tem omogočen začetek množičnejše uporabe fonografa.

V želji po izpopolnitvi snemalnega principa se leto kasneje (1888) pojavi gramofon, s katerim je bilo mogoče zvok snemati in predvajati. Od fonografa se ta gramofon loči predvsem po tem, da igla zapisuje zvok na okroglo ploščo ter ne več v »globinski pisavi« temveč »stransko«. Igla zarezuje brazde »levo in desno« in ne več »noter in ven«. Princip gramofona je ostal praktično nespremenjen polnih 36 let, ko se 1925. leta poleg mehanskega načina reproduciranja zvoka začne uveljavljati tudi elektronika.

Istega leta kakor gramofon (1888) se pojavi misel o snemanju zvoka s pomočjo elektromagnetnega principa. Že leto kasneje je Danec Valdemar Poulsen izdelal telegrafon, napravo, s katero je mogoče na magnetni osnovi zapisati zvok na kovinsko žico. Za svoj izum je na razstavi leta 1889 v Parizu požel vsesplošno priznanje in dobil »Veliko nagrado razstave«. Reprodukcijski zvok je bila glede na takratna merila »izredno dobra, realna in brez šuma«. V nekaj letih je Poulsen svoj telegrafon še izboljšal, predvsem zaradi uporabe t.i. enosmerne predmagnetizacije. Kljub temu magnetni način zapisa zvoka ni dosegel množične veljave. Do začetka 30. let tega stoletja so kraljevale različne izvedbe fonografov ter zmeraj bolj razširjena in uveljavljena industrija gramofonov in gramofonskih plošč (z 78 obrati na minuto). Leta 1913 se pojavi tudi prvi zvočni film, kjer je bil za snemanje zvoka uporabljen Edisonov fonograf, mehansko sinhroniziran s filmskim trakom.

Z letom 1927 pa pride do pomembnih odkritij, ki odločilno vplivajo na razvoj današnjega magnetofona. V ZDA Carlson in Carpenter patentirata izmenično predmagnetizacijo, v Nemčiji se izvajajo prvi poskusi z novim nosilcem zvoka, z mehkim

⁶ Zgodovinski pregled je narejen na osnovi literature: T. Jelaković, Magnetsko snemanje zvoka, drugo proširjeno izdanje, Tehnična knjiga Zagreb, Zagreb (brez letnice); M. Adlešič, Svet zvoka in glasbe, Mladinska knjiga, Ljubljana 1964; www.nagra.com/history.htm; AES Gold, Studio Sound, Vol 39. No 9., London, September 1998.

papirnatim trakom, na katerem je nanesen železov oksid. Okoli leta 1930 se na tržišču prvič pojavijo snemalne aparature na jekleno žico ali jekleni trak – blatnerfoni. Ena prvih naprav je bila narejena za londonski BBC; precej nerodna, velika in težka aparatura, ki je bila zaradi pogostih sunkov električnega toka tudi nevarna za uporabo.

V prvi polovici 30. let se je začel hiter razvoj magnetne snemalne tehnologije, ki prinese naprave za diktiranje in snemanje telefonskih pogovorov. Zvočni nosilec je jeklena žica, za kvalitetnejše potrebe jeklen trak. Leta 1935 se na veliki nemški razstavi v Berlinu pojavi magnetofon s plastičnim trakom kot osnovo zvočnega nosilca, ki so mu priznavali »izredno kvaliteto«. Trak se je dalo preprosto rezati in lepiti, kar je predstavljalo pomembno novost. Tehnološko je bil že toliko izpopolnjen, da so ga lahko začeli industrijsko proizvajati.

Zadnjo odločilno novost uvedejo pri magnetofonu med drugo svetovno vojno leta 1941. Z uporabo visokofrekvenčne predmagnetizacije postane magnetofon aparatura izvrstne kvalitete in tako prekosi vse do tedaj znane načine snemanja in reprodukcije zvoka. Po drugi svetovni vojni se začne njegova zmagovita pot po svetu.

Leta 1946 se na tržišču pojavijo snemalne aparature na žico za domačo uporabo. Po svetu se začno pojavljati podjetja, ki izdelujejo magnetofone (Ampex ...). Kljub relativni razširjenosti magnetofonov ostajajo le-ti precej težki in okorni, namenjeni predvsem za snemanja v studijih. Za potrebe snemanj zunaj studijev so do leta 1948 magnetofone vgrajevali v tovarnjake. Bili so nepraktični in so porabili veliko električne energije. Zato so predvsem v Švici poskušali izdelati prenosni magnetofon. Tako je leta 1948 podjetje Magnecord predstavilo prvi prenosni magnetofon PT 6, leto kasneje pa je Wili Studer razvil visokokvalitetni prenosni magnetofon na električni pogon. Študent fizike Stephan Kudelski je leta 1951 skonstruiral prvo prenosno Nagro; prototipu je nato sledilo nekaj zelo uspešnih aparatov Nagra I, s katerimi so lahko prvič snemali tudi v ekstremnih razmerah (pri vzponu na Mont Everest, pod morjem ...). Leta 1954 je tudi podjetje Ampex predstavilo svoj prenosni magnetofon Model 600.

Leta 1958 je Kudelski izdelal Nagro III, baterijski tranzistorski terenski magnetofon, prvo prenosno, le 5 kg težko aparatur, ki je dosegala kvaliteto najboljših studijskih magnetofonov. Že leta 1960 so 100 teh aparatov uporabili na olimpijskih igrah v Rimu. Z dograditvijo sistema Neopilot je postala Nagra III dolgoletni standard snemanja zvoka za vso filmsko industrijo.

Z razvojem elektronike in z izboljšanjem snemalne tehnologije so postajali magnetofoni vedno kvalitetnejši, zanesljivejši in manjši. V 80 letih pa se je pojavila popolnoma nova tehnologija: digitalni način zapisa zvoka (sprva na ploščah CD, kasneje tudi na R-DAT in CD-R), ki je bistveno spremenila celotno snemalno tehnologijo.

Vendar so magnetofonski trakovi še danes najbolj množičen, razširjen in za arhiviranje najbolj priporočljiv zvočni nosilec in se bodo vsaj v zvočnih arhivih uporabljali in ohranili še dolgo vrsto let.

Nastajanje zvočnega arhiva GNI in prizadevanja za pridobitev terenske snemalne aparature

Velikega pomena terenskega snemanja glasbenonarodopisnega gradiva se je France Marolt zavedal že ob sami ustanovitvi Folklornega inštituta (danes GNI) oktobra 1934. Tako verjetno ni zgolj naključje, da so najstarejši ohranjeni dokumenti znanstvene in strokovne korespondence v arhivu GNI ravno dopisi o povpraševanju in zbiranju podatkov za nakup zvočne snemalne aparature (fonografa, »tonfilmske kamere«). Iz

kratkega rokopisa Program seje 18. 12. 1934⁷ lahko preberemo pod točko 4: »fonograf in pod točko 6: »fonografski material«. O čem natančno je tekla beseda in kakšni so bili zaključki seje, ne zvemo ničesar. Lepo pa opiše začetno stanje in načrte nanovo ustanovljenega inštituta leto po ustanovitvi (1935) njegov vodja France Marolt, ki v pismu⁸ dr. Josipu Široki na kratko omeni tudi zgodovino terenskih snemanj na Slovenskem: »... Že pred leti sem opozoril ... da je treba od Glasbene Matice prevzeti pokvarjen fonograf popraviti in nujno pričeti z že itak zakasnelim zbiranjem. Po zaslugi direktorja Etnografskega muzeja dr. Nika Zupaniča se to ni zgodilo ...« Marolt ima v mislih tisti fonograf, s katerim so bili narejeni že omenjeni prvi posnetki v Beli krajini leta 1914. Omenja tudi, da je »18 pesmi na valjcih, ki jih je fonografiral dr. Juro Adlešič, v lasti Etnografskega muzeja v Ljubljani«. Prav tako piše, da »tonfilmskih posnetkov melodij, oz. plesov v znanstvene namene si še nismo utegnili privoščiti«, čeprav so to že imeli v načrtu pri »scenskem restavriranju v originalni obliki treh Ziljskih obredov«, saj »tonfilmsko nismo mogli reproducirati, ker predrago«. Takšni so bili odgovori Marolta na vprašanja dr. Široke o zbirkah fonografov in »tonfilmskega« gradiva v Sloveniji, kar daje vedeti, da so bile takšne metode že razširjene in uporabljene pri narodopisnem znanstvenem delu drugod.

Zanimivo sliko o ponudbah snemalnih aparatov tistega časa kažejo ravno prvi dopisi v korespondenci GNI. Na Maroltov dopis⁹ Phonogrammarchivu v Berlinu za nakup fonografa in 100 valjev 4. 9. 1934, torej še pred formalno ustanovitvijo inštituta, je prišel odgovor,¹⁰ da so takšni fonografi, kot ga naroča Marolt, zaradi tehnične zastarelosti primerni le za »glasbena« snemanja, ne pa tudi za govor, ter da se zaradi ročnega pogona uporabljajo le še tam, kjer ni električnega toka. Kjer električni tok je na razpolago, uporabljajo v Phonogrammarchivu moderne aparature na valje ali plošče – parlografe podjetja Lindström in Telefunken. Ti so okoli desetkrat dražji od preprostih fonografov.

Obširno sliko snemalne tehnologije leta 1934 v Franciji podaja v pismu¹¹ Drago Šijanec, ki je takrat študiral v Parizu. Navaja predvsem podatke, ki jih je dobil od ravnatelja »Fonetičnega inštituta Sorbone«, ki je zelo dobro poznal stanje snemalne tehnologije v svetu. Majhni fonografski aparati so po njegovih besedah precej razširjeni, se stalno izpopolnjujejo, vendar so namenjeni predvsem za amaterje. »Za znanstveno delo niso dovolj občutljivi«, saj »reprodukcije niso jasne, tudi so plošče le za 7–10 kratno uporabo« (predvajanje, op. D. Kunej). Fonetični inštitut uporablja pri svojem delu »dva velika aparata Pathé, ki zavzemata cele sobe«, »kot portativen aparat pa se (inštitut) poslužuje aparata iznajditelja dr. Brettmanna, ki je na tem področju največja glava sodobnosti«. Njegov aparat se je »obnesel mnogo bolje nego najboljši nemški (Neumann), ... ki je zastarel in dela plošče le iz voska«. Brettmannov najnovejši aparat je velikosti gramofona (»Kofferformat«), »je na električni pogon in mikrofoni« ter se njegove »plošče iz aluminija ali voska dado razmnoževati. Reagira na najfinejše glasove«.

Na svetovnem tržišču so v tem času, kot smo že omenili, očitno še vedno kraljevali fonografi in gramofoni najrazličnejših izvedb, »magnetofoni« se tudi v velikih, specializiranih ustanovah še niso pojavili.

⁷ Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd. dps. 8/7, 1934.

⁸ Arhiv GNI, Znanstvena korespondenca, Zn. dps. 18/10, 1935.

⁹ Arhiv GNI, Znanstvena korespondenca, Zn. dps. 1/1(1), 1934.

¹⁰ Arhiv GNI, Znanstvena korespondenca, Zn. dps. 2/1(1), 1934.

¹¹ Arhiv GNI, Znanstvena korespondenca, Zn. dps. 3/2(1), 1934.

Tako je Marolt že ob ustanovitvi Folklornega inštituta (in v kratkem času po tem) imel dobro sliko stanja snemalne tehnologije po svetu, saj je dobival informacije iz najpomembnejših znanstvenih središč in mest, kjer so v tistem času prirejali pomembne svetovne razstave. To dokazujejo tudi kasnejši dokumenti o ponudbah »tonfilmskih kamer«. ¹² Kljub jasnim namenom in željam po nakupu prenosne snemalne naprave (iz nekaterih dopisov lahko razberemo že skorajšnja naročila), pa do tega še polnih 20 let ni prišlo.

Tako v letih med 1936 do konca druge svetovne vojne ni več zaslediti dokumentov, kjer bi bile razvidne namere o nakupu snemalne aparature. Je temu krivo težko finančno stanje inštituta, »neustreznost« cenejših fonografov ali Maroltova preobilica drugega dela ter začetki sodelovanja z »Radio oddajno postajo Ljubljana«, ki je snemalne aparature že imela? Marolt je namreč v letu 1936 začel s serijo oddaj z naslovom Slovenska narodna pesem na ljubljanskem radiu, ki so bile na sporedu vsak drugi ponedeljek (od 18.40 do 19.00) v okviru kulturne kronike. Med svoja predavanja je uvrščal tudi značilne ljudske pesmi (večkrat v njegovih priredbah), ki so jih na radiu posneli na gramofonske plošče in je eno kopijo plošče dobil inštitut. ¹³ Kasneje so posnetke pripravljali in posneli v naprej. ¹⁴ S tem je nastala zbirka gramofonskih plošč, prva zvočna zbirka inštituta, ki pa jo Marolt omenja kot inštitutsko lastnino šele leta 1945 v poročilu Narodni vladi Slovenije. ¹⁵ Kljub temu pa že leta 1937 zasledimo dopise ¹⁶ dr. Boža Škerlja, kjer prosi Marolta za dovoljenje odlitka »njegovih plošč z Belokranjskimi plesi in pesmimi«. V načrtih za bodoče delo inštituta ¹⁷ leta 1936 Marolt piše, da se je univ. prof. ing. Osani »tekom leta posrečilo konstruirati dobre in trpežne električno utrjene fonacijske plošče, ki so edino dokumentarno gradivo za kritično raziskovanje«. Tako načrtuje v bodoče »fiksirati vse dosegljivo folklorno muzikološko gradivo. Vse one posnetke, ki jih v okrilju svojih radio-predavanj izgotovi p.n. firma, dobimo kot proti zameno gratis. Eventualne druge posnetke bi lahko nabavili proti plačilu 50 do 60 din za dvojno ploščo (penzum 8–9 min.), ... da nam te ostaline ne pridejo v pozabo«. Istega leta se dogovarja za snemanje »prvega slovenskega kulturno-političnega filma« s »tonfilmskim podjetjem Ufa«, ¹⁸ ki naj bi posnelo dogajanje na folklornem festivalu v Mariboru, ki ga je Marolt imel v načrtu za leto 1939. Iz tega verjetno ni bilo nič, saj v kasnejših dokumentih beremo o Maroltovem delu pri »ureditvi in glosiranju prvega Slovenskega narodnega filma B. Jakac - F. Marolt, Narodni festival v Mariboru, 1939« ¹⁹ ter o čestitkah, da je »filmska reportaža prof. Jakca tako sijajno uspela«. ²⁰

V poročilu 29. 12. 1939, kjer je zapisano, da sta s pomočnico »sestavila točen inventar Folklornega inštituta« Marolt še nikjer ne omenja kakršnega koli tonskega gradiva. ²¹ Iz leta 1940 je ohranjen zanimiv dokument, ²² kjer Marolt odgovarja »visoko

¹² Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd.,dps. 12/a,b, 1935.

¹³ Arhiv GNI, Znanstvena korespondenca, Zn. dps. 20/1, 1936.

¹⁴ Arhiv GNI, Znanstvena korespondenca, Zn. dps. 48/1, 1936.

¹⁵ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Urd. koresp. 73/45, 1945.

¹⁶ Arhiv GNI, Znanstvena korespondenca, Zn. dps. 58/1, 1937.

¹⁷ Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd. dps. 50/5, 1936.

¹⁸ Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd. dps. 41/4, 1936.

¹⁹ Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd. dps. 111/1, 1940.

²⁰ Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd. dps. 106/2, 1940.

²¹ Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd. dps. 102/1, 1939. Popis inventarja je najverjetneje nastal zaradi namenov, da Folklorni inštitut preide iz okrilja Glasbene matice pod upravo nanovo ustanovljene Akademije znanosti in umetnosti. O podrobnostih okoli ustanovitve in razvoja Folklornega inštituta glej Z. Kumer, Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta, ISN ZRC SAZU, 1984.

²² Arhiv GNI, Znanstvena korespondenca, Zn. dps. 104/1, 1940.

spoštovanemu gospodu direktorju» (komu, ni natančno razvidno) in mu poleg ostalega »od etnografskih zanimivih novic« sporoča, da je FI (Folklorni inštitut) priredil od 1.–6. decembra narodopisni tečaj, kjer so tečajniki »v popoldanskih urah delali izključno praktično (jezikovni poizkusi, praktično notiranje živih primerov ob sočasnem snemanju na elektro-fonografske plošče«. Marolt se pohvali, da je »za snemanje na elektrofonске plošče prvič uporabil aparat Glasbene akademije Telefunke-Tonfolien-Schneid-und Wiedergabegerät ELA A 107/1, ki se je kar dobro izkazal«. Posnetki se sicer ne morejo električno fiksirati, lahko pa se izdelajo »polnovredne kopije«. Dodaja ceno aparature ter možnost dostave »nazornih prospektov (iz) ljubljanskega Radia«. Očitno so takšno aparaturo imeli tudi na Radiu Ljubljana. Uporabe omenjene aparature kasneje ne omenja več. Nikjer na GNI tudi ni zaslediti posnetkov z omenjeno aparaturo. Jo je imel Marolt morda le začasno izposojeno?

O delovanju inštituta med okupacijo (1940 – 1945) skoraj ni podatkov, iz kasnejših poročil pa lahko povzamemo delovanje FI z Maroltovimi besedami: »... po okupaciji 1941 (se je) moralo prenehati terensko zbiralno delovanje inštituta (in se je) inštitut osredotočil na čistopise in leksikalno ureditev narodopisnega historijata ...».²³ Toliko več pa je povojne dokumentacije. Že prva poročila²⁴ 30. 6. 1945 navajajo »... da je inštitut prevzel 17 sign. fonogramov z dodatnimi transkripcijami ..., (kakor tudi) 50/2 (kar pomeni 50 obojestranskih plošč, op. D. Kunej) fonoplošč«. Tako so v teh poročilih prvič navedene tudi zvočne zbirke inštituta, za katere pa ne vemo natančno, kdaj so prišle v njegovo last.

Takoj po vojni se v GNI obnovi terensko raziskovanje in zbiranje gradiva ter s tem povezana želja po zvočnem zapisu in dokumentiranju gradiva. Tako Marolt že januarja 1946 v poročilu o delu in bližnjih načrtih²⁵ piše, da ima inštitut v lasti »59 dvojnih fonoplošč Gewaert Gevaphon /30- in s tem »118 orig. posnetkov zvočnih folklornih tipičnih zgledov«. V »bližnjih načrtih« pa predvideva »fono in fotografiranje godčevskih skupin Kociper in Tratnik« (iz Prekmurja) ter »godčevske skupine Zubalič« (iz Istre). Tonsko snemanje bodo opravili v »sodelovanju Fonosekcije NVS«. V poročilu o delu za mesec marec in april²⁶ navaja, da je GNI pripravil (in verjetno tudi pridobil, op. D. Kunej) »8/2 dodatnih fonoplošč«. V predračunu za leto 1947²⁷ lahko preberemo, da predvideva GNI nabavo 50 fonoplošč za »dokumentarne folkloristične primere« in predračun za njihovo snemanje pri Fonosekciji SNOS. Prav tako predvideva nujen nakup »električnega rotorja z ojačevalno pripravo za fonoreprodukcijo inštitutovih fonoplošč«, saj so le-te »najkritičnejša dokazila našega zvočnega folklorja« in je zato »nabava predmetnega aparata ena najvažnejših inventarnih vprašanj inštituta in jo je potrebno čim prej izvesti«.

Tako so bila vsa inštitutova prizadevanja za zvočni arhiv v tistem času usmerjena na snemanje in zbiranje gramofonskih plošč (»fonoplošč«), kar je tudi razumljivo, saj so bile takrat plošče razširjen, preizkušen in kvaliteten zvočni nosilec. Podobne snemalne naprave so verjetno imeli tudi na Radiu Ljubljana, kjer je postal Marolt leta 1947 referent za glasbo s 5-urno dnevno obveznostjo ter kasneje tudi vodja radijskega pevskega zbora. Tako pride tudi po službeni dolžnosti v stik z radijskimi snemalnimi

²³ Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd. koresp. 24/2-45-esc, 1945.

²⁴ Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd. koresp. 73/45-esc, 1945.

²⁵ Arhiv GNI, Strokovna in uradna korespondenca, Urd. koresp. 4/46, 1946.

²⁶ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 22/46, 1946.

²⁷ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 63/46, 1946.

aparaturami ter sodeluje pri reprodukcijah slovenskih narodnih pesmi za radio Moskva, Beograd in Prago ter pri nekaj snemanjih filmskega podjetja Triglav (posnetki koroških plesov domačinov z Brnice in iz Ziljske doline). V oceni plošč Jugotona²⁸ med drugimi omenja tudi 5 plošč z desetimi naslovi koroških narodnih pesmi iz Roža v izvedbi seksteta Brnica. »Plošče so zapete od pristnih ljudskih pevcev ... material plošč je še predvojno blago. Priporočam reprodukcijo.« Kot predavatelj »folklor« na Akademiji za glasbo je vseskozi poudarjal pomembnost zvočnega in filmskega snemanja pri narodopisnem delu in v okviru »praktikuma« želel podajati potrebno znanje svojim študentom. Vendar so ga vseskozi pestile finančne težave in nezadostna tehnična opremljenost, kar je razvidno iz številnih delovnih poročil.

Z letom 1950 ponovno močno oživijo želje po nakupu snemalnih aparatov ter aparatov za predvajanje (projektor, ton-film kamera, fonoaparatura ...). Prvič se omeni želja po magnetofonu.²⁹ V dopisu 27. 4. 1950³⁰ je poleg ostalih aparatov naveden tudi željeni model magnetofona: »magnetofon za govor in glasbo BRUSH SOUND MIRROR TAPE RECORDER model BK-403 z žico in reproduktorjem«. Ali je mišljen že moderni magnetofon na trak (tape recorder) ali pa takrat bolj razširjeni magnetofon na žico (od leta 1946 tudi za domačo rabo), je zaradi nejasnosti podatka težko razbrati. Vsekakor pa je izražena želja po snemalni napravi, ki temelji na principu magnetnega zapisa zvoka. V kasnejših dokumentih verjetno navajajo drug model magnetofona, ki bi ga lahko dobili s pomočjo dr. Foersterja iz Švice. Gre za »Revere Magnetofon« s ceno 1200 frankov. O nakupu te opreme je kar nekaj dokumentacije, saj Marolt ostro zahteva nakup prepotrebne opreme in prosi za devize: »GNI že tretje leto planira aparaturu, ki mu je v znanstvene svrhe neobhodno potrebna ... (in jo je) napredni znanstveni svet že davno uvedel v prakso. Brez pomožne aparature ... je kritično zbiranje folklorne gradiva po metodah dialektičnega materializma v bodoče nemogoče.« Marolt poudarja potrebno kvaliteto aparature, ki »mora po svoji kvaliteti odgovarjati najnovejšim znanstvenim pridobitvam, je pa tačas na socialističnem kakor na zasebnem sektorju FLRJ nedosegljiva.«³¹ Kljub močnim željam in že izbranemu modelu ter pridobljenemu predračunu z nakupom ni bilo nič, je pa od sedaj naprej postal magnetofon tista željena snemalna aparatura, ki je za GNI »že tri leta nujno potrebna«. Tudi v učnem programu za predavanje folkloristike na glasbenih akademijah FLRJ³² Marolt posebej poudarja, da je dosedanji predmet akustika treba »zaradi prepotrebne prakse razširiti ... v Fizikalni praktikum (z)... akustiko – magnetofonijo – tonfilmom – fotografirajem«. Marolt je zaradi svoje vsestranske dejavnosti, službovanjem na radiu in z dobrimi mednarodnimi stiki poznal razvoj snemalne tehnologije v svetu in temu primerno poskušal pridobiti najustreznejše aparature za GNI.

V začetku petdesetih let se magnetofoni in magnetni trakovi vse bolj uveljavljajo tudi na glasbenonarodopisnem področju. France Marolt je junija 1951 umrl. Že februarja 1952 zasledimo dopis³³ njegovega naslednika Valensa Voduška, da »GNI v Ljubljani nujno potrebuje magnetofonske trakove za snemanje narodnih pesmi – presnetke »bivšega APZ« ter »izredne prilike za snemanje originalne koroške svatbe v

²⁸ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca 12/48, 1948.

²⁹ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca 14/50, 1950.

³⁰ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca 13/50, 1950.

³¹ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca 13/1–50, 1950.

³² Arhiv GNI, Strokovna korespondenca 24/2–50, 1950.

³³ Arhiv GNI, Strokovna, Strok. kor. 3/52, 1952.

Mežiški dolini». Iz tega verjetno ni bilo nič, saj lahko kasneje iz odgovora na vprašalnico o zvočni zbirki GNI za International Folk Music Council (IFMC), ki tisto leto začne sestavljati popis že posnetega ljudskega izročila po svetu, beremo, »da obsega naša zbirka folklornega gradiva 18 gramofonskih plošč s posnetki avtentičnega glasbenega folklorja in 22 gramofonskih plošč ... priredb povečini folklorista Marolta in Tomca.³⁴ Ker je ostala nabava magnetofona do danes nerešeno vprašanje, ne posedujemo magnetofonskih trakov.³⁵ Podobno razberemo v zelo zanimivem in obsežnem Poročilu o delu na folklornem področju v Sloveniji³⁶ od zvočnih zbirk le »58 fonoplošč³⁷ značilnih slovenskih pesmi«, ki jih hrani GNI ter »19 voščenih valjev s folklornimi posnetki na fonograf« v lasti Etnografskega muzeja. V drugih slovenskih inštitucijah zvočnih zbirk ljudske glasbe ne omenja (jih ni?, op. D. Kunej), razen podjetja Triglav film z dvema »folklornima filmoma« ter dodatnima filmoma, ki »vsebudeta folklorno motiviko«, in raznimi filmskimi obzorniki. Oddajanje narodne glasbe na Radiu Ljubljana obsega v letu 1951 in polovici leta 1952 okoli 20.000 minut.

Iz januarja 1953 pa zasledimo obsežno dokumentacijo z naslovom »Predmet: nabava magnetofona, po dr. Foesterju.«³⁸ Informativnemu predračunu je priložen tudi podroben prospekt ponujenega magnetofona: »REVOX - Tonbandgerät Model T26K - Koffer-ausführung«, s ceno 1120 Sfr in mikrofonom »dynam. Mikrophon BEYER M26«. Do nakupa pa ni prišlo, saj v poročilu UNESCO 20. 11. 1953³⁹ lahko preberemo, da »nam še zmeraj manjka magnetofon. Za nas bi bil primeren precizen aparat, ki je lahko prenosljiv in ne potrebuje električnega priključka. Po natančnih informacijah pride za naše potrebe v poštev le aparat izumitelja Stefana Kudelskega.«⁴⁰ Ravnatelj GNI Valens Vodušek je bil torej dobro seznanjen z iznajdbo Nagre I, ki so jo zaradi priročnosti, trpežnosti in izredne kvalitete že začeli uporabljati tudi pri snemanjih v ekstremnih terenskih razmerah. Seveda pa v istem dokumentu toži, da za nakup aparature ne dobi potrebnih deviz.

Dolgoletne želje so se končno uresničile poleti 1954 in GNI dobi prvo snemalno aparaturu. To je bil študijski magnetofon Grundig TK 9 »REPORTER« z dodatnimi desetimi praznimi trakovi, ki ga je dr. Valens Vodušek prevzel v podjetju Radiocentar v Zagrebu.⁴¹ Prvi poskusni posnetek z njim je bil narejen 13. 8. 1954, »ko je Maroltov prijatelj, takratni minister Heli Modic v inštitutu zapel iz svojega rojstnega kraja Ig znano pesem Svitaj se, svitaj, beli dan.«⁴² Posnetek se žal ni ohranil. Podrobnejše dokumentacije o nakupu magnetofona v arhivu GNI ni zaslediti.

Zato pa je toliko bolj obširna dokumentacija o dobavi baterijskega terenskega prenosnega magnetofona, ki ga je inštitutu preskrbel in prinesel v dar dr. Josef Brožek,

³⁴ V kasnejšem poročilu IFMC (Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 31/4-53, 1953) je natančen popis vsake gramofonske plošče s tipom plošče, njeno številko ter naslovi posnetkov.

³⁵ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca 13/1-52, 1952.

³⁶ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca 20/1-52, 1952.

³⁷ Število gramofonskih plošč se v različnih dokumentih močno spreminja. V poročilu o stanju knjižnice dne 8. 5. 1950 (Arhiv GNI, Strokovna korespondenca 16/50, 1950) Marolt navaja v posebni zbirki knjižnice kar 83 obojestranskih plošč, kar je največje število teh plošč v vsej ohranjeni dokumentaciji. Kasnejši dokumenti navajajo znatno manjše število posnetih plošč. Danes šteje tovrstna zbirka 78 plošč, od katerih je dosti plošč s posnetki priredb tuje ljudske glasbe.

³⁸ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 3/53, 1953.

³⁹ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 68/53, 1953.

⁴⁰ Avtorjev prevod iz nemščine.

⁴¹ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 30/54, 1954.

⁴² Z. Kumer, Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta, ISN ZRC SAZU, 1984.

profesor psihologije na univerzi v Minneapolisu, Min. Med svojim raziskovalnim delom v SFRJ je junija 1953 obiskal tudi GNI, zvedel za težave z nabavo magnetofona in obljubil pomoč.⁴³ Ohranjena so številna pisma in dopisi v korespondenci med dr. Brožkom in GNI. V prvih dopisih so predvsem razvidna prizadevanja dr. Brožka pri iskanju najustreznejše aparature in zbiranje informacij o razpoložljivi terenski snemalni tehnologiji. Tako je dr. Brožek januarja 1954 pisal IFMC⁴⁴ za nasvet glede najustreznejše terenske aparature ter nekaterim proizvajalcem magnetofonov z željo najti aparaturo, ki jo je enostavno prenašati in je na baterijski pogon. V aprilu je že poročal na GNI⁴⁵ o aparaturi, ki je kombinacija mehanskega pogona (navijanja) in elektromagnetnega snemanja na trak, kar se mu zdi najustreznejša rešitev. Skrbi ga le cena in dostopnost ustreznih baterij v Ljubljani. Pisno se je posvetoval tudi s Stefanom Kudelskim. V majskem pismu⁴⁶ že beremo: »Po številnem iskanju sem našel instrument, ki se mi zdi idealen – The Magnemite Portable. Prenos traku na aparaturi je mehanski (z vzmetnim motorjem), medtem ko se snemanje izvaja s pomočjo suhih baterij. Aparatura je izdelana za visoko občutljivost (Hi-Fi) in zelo enostavna za rokovanje.« Tako je bil magnetofon dokončno izbran, urediti je bilo potrebno še plačilo in formalnosti okoli oprostitev carine. V pismu⁴⁷ 4. 9. 1954, malo preden je dr. Brožek spet pripotoval v Ljubljano in prinesel s sabo tudi magnetofon, lahko preberemo: »To je dobra, dobra novica! Uspelo mi je dobiti izredno aparaturo, ki popolnoma ustreza vašim potrebam ..., drag del opreme, ki bi je brez (finančne) pomoči nekaj prijateljev ne uspel pridobiti.« Kljub manjšim zapletom okoli carine je nato terenski magnetofon skupaj s kvalitetnimi slušalkami in dodatnim trakom septembra 1954 prispel na GNI. Takšne aparature dotlej ni imela nobena druga inštitucija v državi. Po preizkusih in privajanju so prvi magnetofonski terenski posnetki nastali prav s to aparaturo januarja 1955 v Beli krajini in so najstarejši ohranjeni magnetofonski posnetki v zvočnem arhivu GNI.

Tako je GNI leta 1954 pridobil kar dve snemalni aparaturi, magnetofona, od katerih je bil eden posebej namenjen terenskemu delu. To je bila zelo velika, zgodnja in pomembna pridobitev za inštitut, še posebej, ker se zavedamo, da se je prenosni magnetofon prvič pojavil šele leta 1948, da so prenosne magnetofone zadovoljivo izpopolnili šele v začetku petdesetih let in da so nekatera pomembna podjetja predstavila svoje prenosne modele šele sredi petdesetih let.

Na srečo so se sodelavci GNI zavedali pomembnosti in dokumentarnosti posnetega gradiva in posnetkov po končani obdelavi in transkripcijah niso zbrisali z magnetofonskega traku, kakor je bila takrat zaradi visoke cene trakov npr. v radijskih hišah navada. Zato obsega danes zvočni arhiv GNI poleg ostalega gradiva skoraj 2000 magnetofonskih trakov, ki so osrednji del arhiva ljudskega zvočnega izročila Slovencev.

⁴³ Z. Kumer, *Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta*, ISN ZRC SAZU, 1984.

⁴⁴ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 4/54, 1954.

⁴⁵ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 4/3–54, 1954.

⁴⁶ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 4/5–54, 1954. Avtorjev prevod iz angleščine.

⁴⁷ Arhiv GNI, Strokovna korespondenca, Strok. k. 9/10–54, 1954. Avtorjev prevod iz angleščine.

*Summary***Beginning of the Institute of Ethnomusicology Sound Archives**

The invention of the phonograph which could record, save, and reproduce sound, greatly affected ethnographical research work in the field. Slovene ethnomusicologists are proud to possess folk music recordings from the earliest period of the use of the phonograph. These first recordings of folk music in Slovenia were made by foreign researchers, but were soon followed by Slovene ethnographers who had used their own phonograph. When the Folklore Institute (Institute of Ethnomusicology at the Centre for Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts at present) was founded in 1934, efforts to acquire modern field recording equipment became even stronger. France Marolt, Head of the Institute at that time, was greatly aware of the importance of recording and sound documentation of folk music. Due to his numerous professional as well as personal contacts with ethnographic institutions and ethnographers all over the world, and years of working at Ljubljana Radio, he was well acquainted with the development of recording technology. Despite these endeavours and his incessant pleas for the necessary funds, the Institute received the equipment only after two decades. In 1954, after Marolt's death, his colleagues at the Institute finally received their own recording equipment - a portable tape recorder which had only recently appeared on the market at that time. None of the similar institutions in Yugoslavia had such a recorder at that time. The Sound archives of the Institute are based on the tapes recorded in the field. In addition to other equipment, the archives now contain about 2000 tapes which present the central archive collection and are a priceless document of Slovene folk heritage between 1955 and the present.